

اصیلا « سروری »

هرات - افغانستان

۱۴۰۴/۲/۳۰

مرزهای حقوقی آزادی بیان

چکیده

جایگاه اختصاصی آزادی بیان در بالنده‌گی حوزه‌های تفکر و بافت فکری اجتماعات انسانی بر کسی پوشیده نیست و با سطیره اقتدار خویش جهان ارتباطات را دگرگون می‌سازد. امروزه آزادی بیان در حلقات روشنفکری و ژورنالیستی در حد یک حق خدادادی افکار جامعه را به حرکت در آورده و به شرط احتراز از هر گونه محدودیت و سانسور، محور بحث‌های داغ مجامع مردم سالار قرار گرفته است. در این مقاله که امید وارم طرف قبول طبع واقع گردد، از روش تحقیق کتاب‌خانه‌یی استفاده به عمل آمده و ممکن است به حیث یک منبع فشرده، مورد توجه علاقه‌مندان قرار گیرد.

کلمات کلیدی: سانسور، آزادی بیان، رسانه، مطبوعات، اسلام، ستون چهارم.

مقدمه

ارسطو فیلسوف نامدار یونان باستان، تفاوت حیوان و انسان را در ناطق بودن انسان میدانست و در عصر مدرن این تعریف که «انسان موجود زبان اندیش» است تغییر معنا یافت. این حرف و حدیث ها باید آزاد باشند و در قالب یک تفکر راستین تجلی یابند تا قدرت بالندگی، بینش و قضاوت مردمی را قوت بخشیده و چرخه بیان آزاد را به حرکت در آورد. در این مقاله سعی به عمل آمده تا تصویری اجمالی از جایگاه و موقعیت ممتاز آزادی بیان در رشد آهنگ فکری جوامع به خصوص در شرایط افغانستان که سخت نیازمند بحث و گفتمان آزاد به خاطر آشکار شدن حقایق سوچه میباشد، محضر شما خواننده ارجمند، ارایه میگردد و به دلیل گسترده گی و بزرگی اهمیت این رکن مهم جامعه مدرن، لازم دیده شد تصویر روشن تری از آن در این مقاله کوتاه مورد بحث و توجه قرار گیرد.

آزادی بیان چیست؟

برای فهم بیشتر از ریشه و معنای لغوی آزادی بیان بی جا نخواهد بود تا در آغاز این مقاله به بحث مختصر هر یک از این واژه های بنیادی پرداخته شود تا دریچهء برای روشنی اصل مبحث باز گردد.

آزادی

آزادی یک حق طبیعی است نه موضعی. « آزادی عبارت است توانایی انجام هر کاری که به دیگران زیان نرساند. بنابراین اجرای حقوق طبیعی هیچ یک از افراد دارای حد و مرزی نیست مگر حقوقی که استفاده از همان حقوق را برای سایر اعضای جامعه تضمین کرده باشد. این حدود و مرز رافقط قانون می تواند تضمین کند ». (اسناد بین المللی ۸۳؛ ۱۳۸۱)

بیان چیست؟

بیان ارایه و انتقال پیام به طور مستقیم و غیرمستقیم از فرستنده به گیرنده است. بیان باید از حقیقت و آزادی کامل برخوردار باشد تا مؤثر و کار ساز واقع گردد.

از منظر تاریخی

آزادی بیان عمری به درازی عمر انسان دارد و تا کنون تاریخ پرفراز و نشیبی را پشت سر گذاشته است. آزادی بیان عبارت از جستجو و دریافت آزادانه اخبار و عقاید عمومی، انتقال و انتشار آزادانه اطلاعات بدون هیچگونه محدودیت و نظارت قبل از نشر میباشد (معمد نژاد ۱۶۵؛ ۱۳۸۱).

صاحب نظران رد پای آزادی بیان را تا پنجصد سال قبل از میلاد در زندگی مردم یونان باستان دریافته اند. در حدود سال ۵۰۷ قبل از میلاد نخستین نظام دموکراسی مستقیم به توصیه «سولون» مرد مقتدر شهر آتن هسته گذاری شد که امروزه آزادی بیان یا آزادی مطبوعات به عنوان ستون چهارم قدرت دموکراسی محسوب میشود. هر چند تاریخ دقیق و علل افول ستاره درخشان آزادی بیان در غرب روشن نیست؛ اما سیر نزولی و از دست دادن منزلت و جایگاه رفیع آن، امریست مسلم و بدهی، این روند تا جای پیشرفت که در طی سالهای قرون وسطی آزادی بیان به عنوان ضد ارزش ترین عنصر اجتماعی به پای میز محاکمه پدران روحانی دین مسیحیت کشانیده شد. (ابراهیمی ۷؛ ۱۳۸۷)

با دو مثال مختصر تاریخی در مورد آزادی مطبوعات اشاره مینماییم: «در سال (۱۷۳۳) شخصی به نام پیتر زنگر در امریکا اقدام به چاپ هفته نامه یی به نام نیو یارک ویکلی ژورنال نمود. وی در صف مخالف حکومت مستعمراتی (انگلیس) قرار داشت.

حکام وقت تاب مقالات انتقادی و نیشدار «زنگر» را نیاوردند و او را به اتهام هتاکی و افترا به زندان انداختند. ولی «زنگر» از داخل زندان نشریه خود را رهبری کرد که این امر شور و هیجان زیادی را در سراسر مستعمرات به وجود آورد و «اندرو همیلتون» قاضی معروف آن وقت او را برائت داد که برائت «زنگر» یکی از رویدادهای بزرگ تاریخ آزادی مطبوعات امریکا محسوب میشود». (حسین ۳۳۹؛ ۱۳۸۲).

در فرانسه به سبب استبداد سلطنتی تحقق آزادی مطبوعات تا حدود یک قرن به تعویق افتاد و سر انجام بعد از مبارزات طولانی قانون مطبوعات سال (۱۸۸۱) که به منشور آزادی مطبوعات مرسوم است و اکنون هم در فرانسه اجرا میشود، این هدف را تأمین مینماید.

اعلام رسمی این روز تاریخی

در ۱۳ ثور (۱۳۷۱) برابر به سوم ماه می (۱۹۹۲) روز آزادی مطبوعات رسماً به عنوان روز بین المللی آزادی مطبوعات به رسمیت شناخته شد. در این روز ژورنالستان آفریقایی نسبت کشته شدن سه تن از همسلکان شان در جریان تظاهرات، سیمیناری را برای آزادی بیان در کشور نامیبیا تشکیل دادند و در پایان این سیمینار اعلامیه مشترکی برای آزادی بیان صادر کردند. مجمع عمومی ملل متحد به پیشنهاد یونسکو این روز را به نام روز آزادی مطبوعات اعلام نمود.

فشرده دیدگاه اسلام بر حق آزادی بیان

از منظر نگرش دین اسلام بر حق آزادی بیان همان طوری که انسان در مرتبت بلندی از شرافت و فضیلت قرار دارد و قله های معنویت و کمال را ارج مینهد زبان و کلام انسان نیز وسیله احترام و منشای بزرگی و کرامت انسان میباشد.

خداوند سبحان در قرآن عظیم الشان میفرماید: «مژده بده به بنده گانم؛ آن کسانی که به همه سخنان گوش فرا میدهند و از نیکوترین و زیبا ترین آنها پیروی میکنند آنان کسانی اند که خدا هدایت شان بخشیده است و ایشان واقعاً خردمندان اند.» (الزمر؛ ۱۷-۱۸)

جناب رسول کریم (ص) فرمودند: «بهترین صدقه در راه خداوند گفتن حرف حق است».

حضرت علی (ع) گفته است: « با من چون حکام جابر و مستبد رفتار نکنید و چاپلوسی ننمایید و از گفتن حرف حق دریغ نورزید و فکر نکنید که شنیدن آن برای من سنگین است؛ پس تذکرات و انتقادات خود را بگویید؛ زیرا به هر حال من انسان هستم و انسان در معرض خطا است.» (فولادی ۷: ۱۳۸۲)

آزادی بیان در قوانین ملی و بین المللی

در نظام‌های مردم سالار حضور پر رنگ مطبوعات آزاد، به نحوی که مبتنی بر قوانین باشد، از نظارت و محدودیت حکومت بی نیاز است. مطبوعات آزاد مردم را از آنچه که در اطراف شان میگذرد آگاه میسازد. این موضوع در بند دوم ماده ۱۹ میثاق بین المللی حقوق مدنی و سیاسی (مصوب ۱۶ دسمبر ۱۹۶۶) نیز صراحت دارد: « هرکس حق آزادی بیان دارد. این حق شامل آزادی تفحص و افکار و اشاعه اطلاعات از هر قبیل بدون توجه به سرحدات خواه شفاهی، به صورت نوشته یا چاپ و یا به صورت هنری و یا به هر وسیله دیگر به انتخاب خود مییابد».

در متون قانونی افغانستان

در این خصوص برای نخستین بار در عهد اعلیحضرت امان الله خان در اولین قانون اساسی تحولات و تجدید نظر کلی بر عنعنات رایج در کشور لحاظ گردید و در ماده (۱۱) نخستین قانون اساسی افغانستان مطبوعات داخلی مطابق حکم قوانین نافذ آزاد بیان شد.

نخستین تعریف از آزادی بیان برای بار نخست در اعلامیه حقوق بشر و شهروند انقلاب کبیر فرانسه در سال ۱۷۸۹ میلادی ارایه شد.

حدود و استثناهای آزادی بیان

باید اذعان کرد که زمانی حالات استثنایی و ویژه که در قانون پیشبینی نشده است ظاهر میشود که سبب محدودیت این نوع آزادی میگردد. در واکنش به یک حق حیاتی و مهم که ریشه در امنیت و منافع عمومی داشته باشند، برخی محدودیت‌ها لازم است وضع گردد.

قسمتی از ماده ۱۴۳ قانون اساسی افغانستان در مورد حالات اضطرار خاطر نشان میسازد: « هرگاه به علت جنگ، اغتشاش، آفات طبیعی، حفظ استقلال، و حیات ملی از مجرای که در قانون اساسی تعیین شده نا ممکن گردد حالت اضطرار از طرف رئیس جمهور با تأیید شورای ملی در تمام یا در بعضی ساحات کشور اعلام میگردد ».

محدوده بیان چیست؟

(گلودین ردی ژورنالیست معروف افریقای جنوبی ایجاد) وجدان اخلاقی را برای خبرنگاران مهم میدانند. او این نظر را رد میکند که « مقررات حرفه‌ی « میتواند « رفتار های نقض ناپذیر» را درکارگذاران رسانه‌ها به وجود بیاورند. (ردی؛ ۱۳۸۹: ۴۷).

نتیجه

آزادی بیان امروزه امتیاز خود را در شمار یک ملاک ارزشی مورد احترام جامعه به دست آورده است. همه آیین‌ها، اسلوب‌ها و هنجارهای رایج در جهان حتا مستبدترین حاکمیت‌ها و محدودترین قوانین به موقعیت ممتاز آن اذعان میکنند.

آزادی بیان تنها قدرتی است که با اجرایی شدن ابعاد آن می‌تواند نهضت فکروفرهنگ بشر را سامان دهد و در بعد دیگر قضیه، از ظهور و نفوذ پلیدی‌ها، زشتی‌ها، کاستی‌ها و آنچه مضر و غیرمفید است، پیشگیری به عمل آورد. بلوغ سیاسی، نگرش ژرف به زوایای جامعه، ایجاد فضای علنیت و کثرت‌گرایی که لازمه یک حیات دموکراتیک و پیشرو است، غا لباً در گرو آزادی بیان میباشد.

فهرست منابع

- ۱- ابراهمی، حنیفی. (۱۳۸۷). **تاریخچه آزادی بیان د افغانستان**. هرات: چاپ پوهنتون هرات.
- ۲- اسناد بین المللی حقوق بشر. (۱۳۸۱). کابل: مطبعة حسیب.
- ۳- باختري، منيژه. (۱۳۸۹). **اخلاق و حقوق د رزورناليزم**. کابل: انتشارات سعيد.
- ۴- حمیدی، نیا حسین. (۱۳۸۲). **ایالات متحده امریکا**. ایران: مرکزانتشارات وزارت خارجه ایران.
- ۵- فولادی، دای. (۱۳۸۲). **د موکراسی**. کابل: مطبعة بهیر.
- ۶- قانون رسانه های همگانی. (۱۳۸۷). سایت افغان ایرکا.
- ۷- معتمد نژاد، محمد کاظم. (۱۳۸۱). **حقوق مطبوعات**. تهران: سازمان انتشارات وزارت خارجه ایران.
- ۸- نظری، عبد اللطیف. (۱۳۸۷). **مفهوم د موکراسی**. کابل: نشر مرکز معلومات افغانستان.
- ۹- قانون اساسی افغانستان. (مصوب ۶ دلو ۱۳۸۲) شهر کابل.